

СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ МЕТАФОРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Для сучасної української прози характерним є різнобічність семантико-стильових пластів, певна свобода авторів у використанні мовних засобів. Увага лінгвістів спрямована передусім на вивчення художнього тексту як денотативно-образного простору і на слово як конститутивний елемент тексту.

Сучасна українська проза репрезентує використання різних структурних типів вторинних найменувань, які репрезентовані одно-, дво-, трикомпонентними метафоричними конструкціями. Однокомпонентні метафори в українській прозі ХХІ ст. становлять незначний масив метафорики. Продуктивними у мовосвіті сучасних письменників є однокомпонентні метафори, виражені іменниками. На думку Л. Скалозуб, в іменниковій метафорі реалізуються широкі можливості художнього зображення дійсності. Це пов'язано з тим, – підкреслює дослідниця, – що, змінюючи своє значення, іменник змінює і функцію називання, набуваючи функції характеристики, якісної оцінки іншого слова [4]. Однокомпонентні метафори мають різне джерело походження. Пор.: – *І тобі спасибі, **кактусе*** (Б. Мельничук); ***Горох** хапає одяг, прямо в труселях суне до дверей* (Люко Дашвар); ***Редька** дозбирала помідори, поставила ровер...* (І. Карпа); *Гірка к тебе правда, **какаду*** (Т. Антипович); ***Журавель** уже мчав геть. Навіть не попрощався* (Люко Дашвар); *...**конус** був чимось середнім між наглядачем, куратором і наставником* (Любо Дереш). Однокомпонентна іменникова метафора – це метафораномінація, утворена шляхом метафоризації іменників різних лексико-семантичних класів. У мовосвіті сучасних авторів вона виконує функцію не лише називання предметів, явищ та реалій зображуваної дійсності, а й має емоційно-оцінне забарвлення.

У мовотворчості сучасних письменників продуктивною є двокомпонентна метафорична конструкція, виражена моделлю «іменник у Н. в. + керований іменник у Р. в.». Вона має свої особливості щодо семантики компонентів та їх співвіднесеності між собою. Функцію метафоризаторів у

генітивній конструкції виконують найменування із різних сфер навколишньої дійсності. Граматично опорний іменник позначає розмір, кількість, обсяг, дає оцінку зображуваному явищу. Пор.: *Семплбований і Павук на повному серйозі вважали себе останніми романтиками у [...] лігві гонників* (Любо Дереш); *Який букет жабурів: редактор, художник, скульптор, музикант, поет...* (Б. Мельничук); – *А ось мій Аполлон, голова стада!* (М. Кідрук); – *Куди вже гірше, – шморгнула носом стара Софія, розмазавши по яругах зморшок сльози* (Б. Мельничук).

Модель «іменник + прикметник» є потужним засобом вираження пейоративної оцінки. Вона передає семантику виразного негативного ставлення, з яким пов'язані відтінки зневаги, осуду, несхвалення, презирства й утворює негативну портретну характеристику. Пор.:– *Ти, кобель невігуляний! Чому людям спати не даєш?* (О. Забарний); – *Я тебе задушу, жеребця ненаситного,* – сказала Тіна, але таким тоном, що тільки дужче розпалила його бажання (В. Шкляр); *Розлютилася Дорошиха. Ах ти ж, свиня безрідна! Шляхтянка родовита тобі молодість віддала!* (Люко Дашвар).

Продуктивною у мовосвіті сучасних письменників є модель «прикметник + іменник». Граматично основними у таких метафоричних конструкціях є іменники. Прикметники – семантично навантажені та різнобічно характеризують художніх персонажів. Пор.: *...у двері знову постукали. І з-поза них знову обізвався провінційний жабур – голосом того ж художника* (Б. Мельничук); *Розумні дівчата зазвичай невисокі. Хіба вам колись доводилося бачити розумну жердину?* (Ю. Винничук); *Детектив Пікус, посивілий хорт, все принохуватиметься, як до ладану...* (Т. Антипович).

Негативна оцінка реалізується в моделі «іменник у Н. в. + іменник у О. в.». Пор.: – *Ну ти прям курка куркою! Натаха відсувається до стіни і накривається ковдрою з головою* (Т. Малярчук); *На ліжку сидить – ну, мавпа мавпою, а зі стіни поглядає неймовірна красуня в горжетиці з блакитної норки* (І. Роздобудько); *Матінка Мар'янина – миша мишою. Хіба що очі нахабні, невтримні* (Люко Дашвар). Згрубіле значення однієї і тієї ж лексеми передає

суб'єктивно-негативну оцінку зовнішності героїв художніх творів, їхніх рис характеру.

З метою створення оригінальних художніх образів автори сучасної прози використовують двокомпонентні метафоричні конструкції, до складу яких входить прикладка. Прикладкові метафоричні конструкції різнопланово характеризують художніх персонажів, конкретизують їх зовнішній вигляд, внутрішні якості, вдачу, поведінку, морально-етичні якості, рід занять, професію, національність, соціальний статус. Л. Кравець влучно наголошує на тому, що прикладки дають якісну характеристику осіб, предметів, явищ позамовної дійсності [1, с. 74]. Найпродуктивнішою моделлю прикладкових метафоричних конструкцій є «іменник + метафоричний іменник, який виконує функцію прикладки». Пор.: ...*шеф-кухарка вдарила її по руці й закрутила пальцем-сарделькою* коло скроні... (Любо Дереш); *Редька ж туманно пам'ятала татового похресника наче курчавим [...] із масним ротиком і пальцями-сосисками* (І. Карпа); – *Не спиш? – Сплю... Завтра справ до біса. – Коханка не розплющує очей. Забирає руку-колоду з Макарової шиї* (Любо Дашвар).

Засобом вираження оцінки у мовотворчості сучасних авторів є прикладки, які вживаються на позначення соціального статусу, зовнішності персонажів, їх внутрішніх якостей, віку. Пор.: *Поруч сиділа дівчина-метелик. Якову було добре. Добре було Якову* (І. Лис); *Кинувши останній погляд на скупердяйку-редьку, він поволі почвалав геть із бабиного двору* (І. Карпа).

Мовотворчість сучасних прозаїків характеризується уживанням порівняльних метафоричних конструкцій, які ґрунтуються на порівняннях «людина – тварина», «людина – міфічна істота» й представлені моделлю «сполучники як, немов + іменник у формі Н.в.». Пор.: ...*халати нам давали чорні, то я заявила в район, як чортиця, не проти святої п'ятниці сказано* (М. Матіос); *У Рюрика розмах ніг значно менший, він завжди дріботить, як пес* (Т. Антипович); *Та вона, твоя пасія, за гроші не тільки тобі, а й дияволу віддасться. А ти зітхаєш, немов жовторотик* (Б. Мельничук). Реальні та

іреальні порівняння виконують характеризувальну функцію, сприяють посиленню творення багатоплановості зображуваних персонажів.

З метою увиразнення художньої дійсності сучасні прозаїки активно послуговуються дієслівними метафоричними конструкціями. У словесній структурі метафори дієслову належить особлива роль. Воно створює динаміку, надає всім переносним ознакам рухливості. Так, різноманітні динамізаційні властивості представлені у двокомпонентній метафорі, вираженій моделями «іменник у Н. в. + метафоризоване дієслово», «метафоризоване дієслово + іменник у Н. в.». Пор.: *Два рази Марта випурхувала до туалетної кімнати, нервово набирала номер Сасуньки* (Люко Дашвар); *...навколо постаменту Залусківський кружляє* (Люко Дашвар); *Свекруха засяяла. Яків усміхнувся* (І. Лис); *Щоправда, Ликера туркотіла, що він безхребетний, усі об нього мешти витирають...* (Б. Мельничук); *Стьопа перелякався. Йому здалося, ще мить – і Маруся вибухне, лясне Льошку по щоці...* (22, с. 93); – *Хо-хо-хо! – завоктала Галька...* (Люко Дашвар); *Корниля заарканять москалі...* (М. Матіос). Дієслова, які виконують функцію присудків, виражають як позитивні, так і негативні інтенсифіковані стани художніх персонажів.

Продуктивними в художній творчості сучасних письменників є трикомпонентні метафоричні конструкції. Спостереження над мовним матеріалом показали, що розгортання трикомпонентної метафори відбувається за рахунок додавання до мінімального генітивного словосполучення залежних іменника та прикметника. Трикомпонентна генітивна метафорична конструкція представлена такими моделями: «іменник у Н. в. + прикметник + іменник у Р. в.», «прикметник + іменник у Н. в. + іменник у Р. в.», «іменник у Н. в. + іменник у Р. в. + прикметник»,

Модель «іменник у Н. в. + прикметник + іменник у Р. в.» у художньому мовленні сучасних авторів відзначається високою частотністю вживання, оскільки, як підкреслив Ю. Левін, родовий відмінок своєю багатозначністю сприяє поглибленню двоплановості [2]. Пор.: *...згряя індіанських сопляків викотила наш «Додж» нагору...* (М. Кідрук); *...сподіваюся, що дон Рамірес і*

його **табун кровожерних душогубів**, які гналися за нами від самого Мехіко, **врешті-решт** відстали (М. Кідрук); Мала подивилась їй у слів – **тітка** почовпла, ледь піднімаючи **колодки залізних ніг** (Л. Пономаренко). – Треба – значить треба, – ствердно гойднув **копичкою сивого волосся** старий (87, с. 192). Моделі «прикметник + іменник у Н. в. + іменник у Р. в.», «іменник у Н. в. + іменник у Р. в. + прикметник» сприяють підвищенню образності художнього тексту і є засобом урізноманітнення стилістичного колориту зображуваного. Пор.: *Ось уже останній оберемок депутатів зникає у машині-лійці, і вона починає гудіти й вібрувати* (О. Жупанський); *Не маю сил говорити, чіпляюся чорними вуглинками очей за розп'яття...* (Н. Байдаченко); *...тепер згря мавп гватемальських замочить мене з міномета...* (М. Кідрук). Опорний за смислом генітив реалізує у конструкції своє пряме значення, у той час як іменник у називному відмінку означає його через порівняння з іншим предметом чи явищем.

Продуктивною в сучасних художніх текстах є модель «прикметник + прикметник + іменник». Вона характеризується емоційністю, експресією, яскравим зображувально-оцінним змістом та передає різноманітний стилістичний колорит. Пор.: *Ви просто маленький самовдоволений індик...* (Т. Малярчук); *Мати завше була тихою домашньою куркою, гребалася то тут, то там, створюючи затишок у домі* (Л. Пономаренко). *...сама стану блідою, жирною павучихою* (Любо Дереш). Позитивна оцінка реалізується в емоційно-чуттєвому сприйманні та передає співчуття, пестливість, ласкавість, урочистість. Пор.: *Вадима Сана пам'ятаю – породистий світський лев...* (І. Потаніна); *В отворі розчинених дверей – Поля. Білявий, оптимістичний колобок...* (Люко Дашвар); *Чому перетворююсь на те гидке каченя, що вночі стояло у під'їзді?! На те незграбне, недолуге каченя* (І. Роздобудько).

Продуктивними є трикомпонентні метафори, компонентами яких є іменники, прикметники та займенники, представлені різними моделями. Так, у моделях «займенник + прикметник + іменник» займенник забезпечує інтенсифікацію ознак зображуваних художніх персонажів. Пор.: *...якби*

раптом сталося диво і він подужав **цього сільського бугая**, то надії на порятунок було б менше (В. Шкляр); – Добре, але ти повинен нейтралізувати мою подружку. – **Оцю самохідну гармату?** (Ю. Винничук); – Ну й дивися **на свою стару вішалку**, – крикнула Миколаєва мати і поставила печатку... (Л. Пономаренко); **Та руда дзига** увесь день по Рокитному носить (Люко Дашвар). Увиразнення, зростання позитивного й негативного емоційно-експресивного потенціалу передають моделі «іменник + займенник + прикметник». Пор.: – Довірилася я вам раз і до скону... Як скажете, так і буде. Візьміть мене за руку, **янголе мій добрий**... (Люко Дашвар); Дорош чорнів, цілував білі рученьки до безтями. – **Ягідко моя дороженька!** (Люко Дашвар); – **Асліна я казлічеська!** – простогнала Редька... (І. Карпа). Займенники дають змогу усвідомити особливу художню інформацію про зображуване явище та виконують інтимізувальну, підсилювальну й оцінну функції.

Семантику негативної оцінки передає модель «числівник + прикметник + іменник». Пор.: Найважчим Еліці здавався у фойє, але **дві опасисті корови** [...] навіть не коливнулися їй назустріч (С. Поваляєва); ...**дві старі шкани** будуть ходити до мене щодня й вимагати, аби я прикрила твій бізнес (С. Жадан). Числівники не лише виконують інформативну функцію, називаючи кількісні ознаки зображуваних явищ. У сполученні з прикметниками та іменниками вони увиразнюють колорит схвалення чи не схвалення у певному контексті.

Дію, стан, процес, в основі яких лежить слуховий та споглядальний аспект, передає модель «іменник + дієслово + іменник у О. в.» напр.: Пор.: **Рюрик тріщить тріщалкою**, наче гримуча змія (Т. Антипович); **Із наближенням літа Соля** [...] **вилася в'юном** коло Доща (Любоко Дереш). Модель передає різноманітну палітру переживань художніх персонажів, адже переносні семи дієслів у поєднанні з тими чи тими іменниковими формами творять відповідні метафоричні вирази, де відіграє значну роль інформаційний та образний потенціал складників [3, с. 172].

Процесуальність, змінність, діяльність передає модель «іменник у О. в. + дієслово + іменник». Пор.: **Соколами злетілись брати** в цей край, хоча знали:

нема їхньої неньки (О. Забарний); – Діду, а Оля, баби Параски внука, казала, що їм той ваш брат Пилип, який у Канаді, телефонував, – **вихором влетів** [...] **Петрик** (Б. Мельничук).

Продуктивною моделлю, яка відтворює палітру психо-емоційних станів художніх персонажів й посилює динамізм оповіді, є «прислівник + дієслово + іменник». Пор.: – *Ромку, перестань!* – **сполохано кудкудакнула пані**... (Ю. Винничук); – *Вона схожа на моє перше кохання*... – **замріяно промуркотів Тьомик** (М. Кідрук); – *Пиши статтю!* – [...] **погрозливо прошипів Авдій**... (О. Жупанський). Уживання прислівника допомагає відтворити внутрішній світ персонажів, їхні переживання, почуття, враження, ставлення до інших персонажів, свідчить про наростання або спадання емоційного стану.

Отже, для мовотворчості письменників-постмодерністів характерне використання різних структурних типів метафори, які виконують різні функції й допомагають створити неповторні художні образи. Так, іменникова метафора здебільшого виконує функцію номінації. Прикметникова метафора – метафора-характеристика. Вона характеризується різноплановим змістовим наповненням, надає додаткову інформацію, конкретизують зображувані явища. Дієслівна метафора у творчості письменників-постмодерністів передає інформацію про динаміку розвитку явища, його процесуальність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кравець Л. Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичної творчості М. Зерова: дис. ... канд. філол. наук, спец. 10.02.01 «Українська мова» / Кравець Лариса Вікторівна. – К., 1997. – 186 с.
2. Левин Ю.И. Русская метафора : синтез, семантика, трансформации / Ю. И. Левин // Труды по знаковым системам (Ученые записки Тартуского госуд. ун-та). – Тарту, 1969. – С. 290-305.
3. Марчук Л.М. Дієслівна метафора як ядро концепту «місто» в антології «Дванадцятка» / Л. М. Марчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2014. – Випуск 37. – С. 171-175.

4. Скалозуб Л. Г. Структурні типи метафор Михайла Стельмаха / Л. Г. Скалозуб // М. П. Стельмах і сучасність : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 25-26 трав. 2012 р. / Хмельниц. нац. ун-т ; голов. ред. М.М. Торчинський. – Хмельницький : ХмЦНТІ, 2012. – С. 141-149.